

RECENZE

z kategorie „výzkumně aktivní“, protože nepřináší dost peněz z projektů a ze spolupráce s komerčním sektorem, nebo proto, že nevykazují zahraniční spolupráci, protože ji podle svého přesvědčení nepovažují za prospěšnou. Ti, kdo nemají „research capital“ (nejsou považováni za „research active“), někde poměrně rychle ze svých míst odcházejí nebo pocítují, že nejsou dostatečně oceňováni, když jenom učí nebo se zabývají administrativními záležitostmi.

V centru zájmu L. Lucas se nakonec oprávněně objevují zejména dvě témata. První souvisí se zvýšenou soutěživostí vysokých škol (mimo jiné v důsledku RAE, ale i žebříčků vysokých škol nebo nálepkování institucí jako excelentních ve výzkumu apod.). Jen malý počet vysokých škol vítězí ve hře o prestiž a zdroje, většina prohrává. Lucas proto vznáší otázku, zda právě přepjatá konkurence vysokých škol neohrožuje existenci těch, které nejsou tak úspěšné. Nevyplatila by se celému systému spíše spolupráce mezi nimi, tak aby zdroje byly rozdělovány přece jenom rovnoměrněji?

Druhým a snad ještě důležitějším tématem je vztah pedagogické a výzkumné činnosti vysokých škol. Můžeme si v této souvislosti položit trochu provokativní a spekulativní otázku: Kdyby se všichni akademici chtěli stát *research active* (což v dnešním chápání znamená vypustit nebo silně omezit výuku), kdo by potom

učil studenty? To je krajní představa. Pro tuto chvíli by snad stačilo znovu pochopit komplementaritu obou a včlenit ji i do hodnocení kvality vysokých škol. To znamená se tak trochu vrátit k myšlenkám Alexandera von Humboldta o propojení vyučování a výzkumu právě na půdě univerzit i o důležitosti existence blízkého vztahu mezi učiteli a jejich studenty.

Michaela Šmídová

URBÁŠEK, Pavel: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. 234 s.

Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace, kniha historika a archiváře Pavla Urbáška, je výsledkem výzkumného projektu „Diskontinuita ve vývoji českého vysokého školství v období tzv. normalizace“, jehož cílem bylo analyzovat legislativní, správní, institucionální, organizační a ideologické okolnosti na českých vysokých školách v letech 1969–1989. V knize se kromě těchto sledovaných aspektů vyskytuje i další cenný rozměr, a tím jsou sociální podmínky, jimiž se autor neopomněl zabývat, neboť se výrazně podílely na utváření popisovaného systému. Pavel Urbášek, který je jednak sám pamětníkem zkoumaných dějů na vysokých školách a jednak má nemalé zkušenosti v oblasti orální historie, dokázal

tuto dimenzi do knihy neotřelým způsobem včlenit. Předkládaná kniha tak není strohou analýzou zkoumané látky, naopak, prostřednictvím kapitoly *Vysokoškolské učitelé a jejich studenti* máme možnost pohlédnout na tehdejší vysokou školu „zdola“ – z pozice aktérů, kteří utvářeli akademické prostředí a s výše jmenovanými aspekty, správními, legislativními atd., se setkávali přímo v praxi. O tom však více na příslušném místě.

Primárním záměrem práce je pojmout vývoj vysokého školství ve sledované době jako průsečík definovaný společenskými potřebami na jedné straně a mocensko-politickými představami na straně druhé. K vytyčenému problému přistoupil autor na základě detailní znalosti archivních pramenů, přičemž hlavní roli hraje práce s fondy Národního archivu, jmenovitě fondy ÚVKSC, ministerstva školství a Úřadu vlády ČSR. Urbášek si je také plně vědom absence pramenů z této provenience z let osmdesátých, ovšem vhodně je doplňuje studiem expertních analýz produkovaných resortním Ústavem rozvoje vysokých škol. Pouze v omezené míře jsou využívány archivy samotných univerzit, čímž je částečně ochuzen onen výše zmiňovaný rozbor situace „zdola“. Je však na místě doplnit, že tyto vhledy do problematiky jsou dostatečně podpořeny bohatým vzpomínkovým materiálem tehdejších intelektuálů

i představitelů vzdělávací politiky a také do jisté míry orálněhistorickými výpověďmi (byť nejsou využívány přímo konkrétní rozhovory, autor s nimi v práci latentně pracuje).

Knihy je rozdělena do šesti hlavních kapitol. V první kapitole se autor zabývá systémem terciárního školství v letech 1945–1968. Tento historický přesah není sám o sobě jádrem práce, je však důležitý pro pochopení následujících procesů, které se na poli vysokého školství odehrály ve sledovaném období, tedy v éře tzv. normalizace. Autor se zde dotýká problémů, jako je pojetí vysokého školství komunistickou vládou po roce 1948, legislativní úpravy, čistky na školách, volání po nové inteligenci z řad „pracujícího lidu“, ale i převýchova stávajících vysokoškolských pedagogů. Všechny tyto změny vedly k deformaci původní funkce terciárního vzdělávání a logicky vyústily v šedesátých letech v apel na nápravu jeho krizového stavu. V tomto bodě Urbášek otevírá otázku nového vysokoškolského zákona, který byl přijat v roce 1966 a měl nastalou situaci řešit. Zdůraznil samostatnost a odpovědnost vysokých škol. Byla posílána role vědeckých rad a akademických funkcionářů (kteří byli vědeckými radami voleni). Popisem situace a atmosféry kolem přijetí tohoto zákona si autor vytváří vhodný základ pro následnou interpretaci „normalizačních“ legislativních procesů, které znamenaly zvrácení

RECENZE

uvolňování ve všech společensko-politických sférách.

V následujících oddílech práce se již seznamujeme s hlavním předmětem výzkumu autora. Na úvod jsou otevřeny dvě zásadní otázky „normalizačního procesu“, tj. likvidace studentského hnutí z let šedesátých a tzv. konsolidace vysokého školství. Autor zmiňuje, že od ledna 1969 bylo studentské hnutí stále více izolováno od společenského dění, byť ještě v této době usilovalo o svoji názorovou viditelnost. Také příchod nového ministra školství znamenal zásadní přelom ve vývoji terciární vzdělávací politiky.

Urbášek se novému vedoucímu resortu Jaromíru Hrbkovi věnuje poměrně detailně, což nám zároveň umožňuje nahlédnout do kariérního běhu vrcholného představitele tehdejšího establishmentu. Jeho nekompromisní postoj vůči představitelům obrodného procesu byl v dané situaci více než žádoucí. Hrbek zajistil restrukturalizaci vědeckých rad, personální „očistu“ uvnitř vysokého školství, ale i systémovou změnu výuky marxismu-leninismu. V dané souvislosti autor upozorňuje na důležitý moment, který výborně dokresluje atmosféru šedesátých let na vysokých školách, a to, že pod rouškou seminářů marxismu-leninismu docházelo k oživení do té doby paralyzovaných vědních disciplín, např. filozofie, sociologie, ekonomie,

novodobé historie atd. Ostatně výuce marxismu-leninismu příkládá Urbášek i další významy, kterých nabyla v „normalizační“ éře. Problému dává prostor v celé následující kapitole, neboť nové pojetí výuky této tematiky chápe jako účelový nástroj kodifikace staronové ideologie (včetně toho, že semináře marxismu-leninismu začaly do důsledku nahrazovat nežádoucí obory jako filozofii a sociologii).

K dalším zásadním faktorům ovlivňujícím nejen vysoké školství patřil všudypřítomný dohled státní policie. Autor proto podrobně popisuje aktivity bezpečnostních složek přímo na školách, které zahrnovaly zejména tzv. rozvědnou ochranu zaměřující se na mapování různých informací a „rizikových“ aktivit.

Zásadní pozornost upírá Urbášek směrem ke strukturální reformě vysokého školství a k projevům těchto změn přímo na vysokých školách. Reformu terciárního vzdělávacího systému představuje v širších souvislostech restrukturalizace celé vzdělávací soustavy, která byla započata v polovině sedmdesátých let. Podstatnou část tvoří autorův pohled na pokusy o centralizaci vysokého školství, které hodnotí jako dvojsečné. Na jedné straně jako nezdařené, neboť od šedesátých let na vysokých školách existovaly jisté mechanismy (autorovými slovy „kličky“), jak se dopadům příkazů „shora“ vyhýbat.

K těmto nástrojům patřily zejména různé machinace s oborovými specializacemi, které byly v rukou jednotlivých akademických pracovníků a jejichž pozůstatky na školách vydržely až do sedmdesátých let. V této době pak měly nemalý vliv na zmaření záměru centrálního výnosu o zmenšování počtu určitých oborů na vysokých školách.

Na druhé straně se ale autor obrací rovněž ke změnám ve vysokoškolské legislativě, které představovaly pro ústřední vládu jistý úspěch. Podrobně je v knize popsána zejména situace kolem přijetí nového vysokoškolského zákona z roku 1980, jenž nahrazoval původní z šedesátých let. Moment schválení zákona vidí autor jako zásadní přelom, neboť podle něj završil různé pokusy o centralizaci vysokého školství ze sedmdesátých let. Kromě toho, že zákon výslovně podpořil vliv státních orgánů na řízení jednotlivých vysokých škol, rovněž nově definoval roli akademických funkcionářů a orgánů. V první řadě byla odstraněna volba představitelů akademické obce vědeckými radami – rektor byl napříště jmenován prezidentem na návrh národních vlád a jmenování děkana podléhalo ministru školství na návrh rektora vysoké školy. Rektor zároveň disponoval širokými pravomocemi za jednotlivé fakulty, a to nejen ve vzdělávací a výzkumné činnosti, ale i v hospodářsko-správních záležitostech. Takto koncipovaná koncentrace moci

fungovala až do sklonku osmdesátých let, kdy začalo docházet k debatám o omezení některých principů zákona z roku 1980, a to zejména v oblasti mechanismu volby reprezentantů akademického společenství.

Velmi cennou částí Urbáškovy práce je kapitola o vysokoškolských učitelích a studentech. V tomto oddíle autor velmi dobře naložil se svou osobní zkušeností s vysokoškolským prostředím, s nímž, jak sám v textu podotýká, udržoval v osmdesátých letech úzký kontakt. Jak již bylo výše zmíněno, vychází zde i z orálně-historického materiálu a dalších archivních zdrojů, aby se pokusil originálním způsobem vylíčit život na univerzitě. Do této sondy jednak zahrnuje rozbor situace mezi akademickými pracovníky bezprostředně po roce 1968, kdy bylo řadě pedagogů znemožněno působení na škole. Značně tak poklesl především počet vysoce kvalifikovaných pracovníků – profesorů, ale i docentů. Následkem toho se po celou éru tzv. normalizace univerzity potýkaly s nedostatkem kvalitních pedagogů a vědců (v obecné míře byl vědeckých pracovníků dostatek, nepoměr však vznikl mezi jejich počtem a výkonem; vědecká práce byla omezována i dalšími způsoby, např. centrálním plánováním, čemuž se Urbášek věnuje dále). V této části práce autor také „rozehrává“ fiktivní příběh kvalifikačního postupu vysokoškolského pedagoga

RECENZE

Petra Nováčka. Ať je možné na tuto metodu zpracování nahlížet jako téměř na beletristické vyprávění (místy i velmi vtipné), není ji právě proto možné upřít dostatečnou poučivost; a na podporu autorova přístupu je záhodno dodat, že se příběh opírá o bohatý základ archivního i vzpomínkového materiálu. Obeznamíme se tak s faktory, které hrály zásadní roli ve vědecké kariéře, s tím, že i nadále, v sedmdesátých a osmdesátých letech, měl na celý postup pracovníka vliv jeho původ, nutnost absolvování zkoušky z marxismu-leninismu, v němž se musel následně „vzdělávat“, pokud chtěl aspirovat na kandidáta věd (CSc.), i absolvování administrativního martyria spjatého se samotnou obhajobou kandidátské práce a později s docentským jmenováním.

Byť nebylo plánem Pavla Urbáška napsat ucelenou syntézu vývoje vysokého školství v éře tzv. normalizace, práce se tomuto cíli téměř blíží. Autor skutečně přináší vrstevnatý

pohled na podstatné procesy v oblasti terciárního vzdělávání, opřené o různé druhy zdrojů. Jistě i v tomto ohledu (ale i v souladu s původním záměrem autora) by bylo možné hledat dílčí nedostatky, např. zohledňování vývoje převážně prostřednictvím humanitních oborů a opomíjení problematiky technických a ekonomických oblastí studia. Nicméně tyto drobné nedokonalosti nijak nenarušují celkový výsledek, který lze označit jako významný příspěvek k historii vysokého školství a zároveň k soudobým dějinám. Navíc se kniha Pavla Urbáška zabývá tématem, které je i pro současníky závažné – je možné tvrdit, že jeho práce přináší v obecné rovině odpovědi na to, jak vysoké školství funguje v určité společenské konstelaci a politickém diskurzu (co je ovlivňuje, nebo přímo deformuje, a jakou úlohu terciární vzdělávání v těchto souřadnicích plní). A nejsou snad tyto otázky dnes aktuální?

Hana Zimmerhaklová